XI. Numizmatika
Numismatics

● *Radimvietė /*
Find site

1. *Jomantai*
2. *Palanga*

Mikelis Balčius

Pamestinės monetos Kurhauzo aplinkoje Palangoje

2016 m. rudenį Palangoje, Kurhauzo P pusėje, archeologai, tyrinėdami perkastas žemes, po jomis aptiktus kultūrinius sluoksnius bei pastato Palangos dvaro sodyboje liekanas, rado 47 pavienes visame tiriamame plote išmėtytas XV a. vidurio – XIX a. pabaigos monetas. Iškalbingas pirminis numizmatinių radinių sąrašas, kuris monetas konservavus bus patikslintas:

1. *Dancigo (Gdanskas) Kazimiero šilingas, be datos.*
2. *Lenkijos Jono Alberto pusgrašis, be datos.*
3. *Lenkijos Jono Alberto pusgrašis, be datos.*
4. *Lenkijos Zigmanto III Vazos pusantrokas, 1618.*
5. *Lenkijos Augusto III trečiokas, datos nėra (1753–1755).*
6. *Lietuvos Aleksandro pusgrašis, be datos (su gotiška N).*
7. *Lietuvos Aleksandro pusgrašis, be datos (su gotiška N).*
8. *Lietuvos Aleksandro pusgrašis, be datos (su renesansine N).*
9. *Lietuvos Zigmanto Senojo pusgrašis, 1509.*
10. *Lietuvos Zigmanto II Augusto denaras, 1552.*
11. *Lietuvos Zigmanto II Augusto denaras, 1554(?).*
12. *Lietuvos Zigmanto II Augusto denaras, 1558.*

0 1 cm

13. *Lietuvos Zigmundo II Augusto dvidenaris, 1570.*
14. *Lietuvos Zigmundo II Augusto dvidenaris, 1570.*
15. *Lietuvos Zigmundo II Augusto dvidenaris, 1570.*
16. *Lietuvos Zigmanto II Augusto pusgrašis, 1557(?).*
17. *Lietuvos Zigmanto II Augusto pusgrašis, 1558.*
18. *Lietuvos Zigmanto II Augusto pusgrašis, 1559.*
19. *Lietuvos Zigmanto II Augusto pusgrašis, datos nėra.*
20. *Lietuvos Zigmanto II Augusto pusgrašis, datos nėra*
21. *Lietuvos Zigmanto II Augusto pusgrašis, datos nėra (perlaužtas pusiau).*
22. *Lietuvos Zigmanto II Augusto pusgrašis, datos nėra(?).*
23. *Lietuvos Zigmanto II Augusto pusgrašis, datos nėra(?).*
24. *Lietuvos Stepono Batoro šilingas, 1582.*
25. *Lietuvos Zigmanto III Vazos šilingas, 1616.*
26. *Prūsijos Georgo Vilhelmo pusantrokas, 1622.*
27. *Prūsijos Frydricho II trečiokas, Kionigsbergas, 1785.*
28. *Prūsijos Frydricho II trečiokas, Kionigsbergas, datos nėra.*
29. *Prūsijos Frydricho II trečiokas, datos nėra (klastotė?).*
30. *Prūsijos moneta XVIII a., nudilinta iki plokštelės.*

0 1 cm

31. *Prūsijos Brandenburgo Frydricho Vilhelmo III 3 pfenigai, Berlynas, 1802.*
32. *Prūsijos Brandenburgo Frydricho Vilhelmo III ½ grašio, 1822.*

0 1 cm

33. *Revelio (Talinas) Hermano fon Briugenėjaus šilingas, 1540(?).*
34. *Rygos Zigmanto III Vazos šilingas, 1616.*

35. *Rygos Zigmanto III Vazos šilingas, 1619.*
36. *Rygos Zigmanto III Vazos šilingas, datos nėra.*
37. *Rygos Zigmanto III Vazos šilingas, datos nėra.*
38. *Rusijos Elžbietos denga, 1748.*
39. *Rusijos Nikolajaus I poluška, 1853.*
40. *Rusijos Aleksandro III (?) 15 kapeikų, datos nėra (su AP).*
41. *Saksonijos .... pusgrašis – 1/48 talerio, 1807.*
42. *Silezijos Liudviko II pusgrašis Svidnica, 1519.*
43. *Silezijos Liudviko II pusgrašis, datos nėra.*
44. *Suomijos Aleksandro III 5 pennia, 1886.*
45. *Vokietijos (?) pusgrašio dydžio moneta, XVI a. I pusė.*
46. *Vokietijos (?) plačiojo grašio dydžio moneta, XVI a. I pusė, perkalta.*
47. *Vokietijos (?) šilingo dydžio moneta, XVII a. pradžia, perlaužta pusiau ir sulankstyta.*

Apžvelgus pirminį numizmatinių radinių sąrašą, nesudėtinga pastebėti, jog daugiau nei 500 metų apimantį palangiškių, jų svečių ar šiaip prašalaičių kultūrinės bei ūkinės veiklos laikotarpį lengva suskirstyti į 3 atskirus tarpsnius.

Seniausia rasta moneta yra Lenkijos karaliaus Kazimiero vardu Dancige (Gdanske) kaldintas šilingas be datos (1). Trylikamečio karo metu (1454–1466) nuo Vokiečių ordino valdytos Prūsijos valstybės atidalinta karališkoji Prūsija ir jos miestuose Dancige, Torunėje bei Elbinge pradėti kaldinti prūsiški šilingai. Šios monetos Palangoje nebuvo naujiena. Du šilingai buvo įdėti į XV a. pabaigos palangiškio kapą, atkastą Birutės parke, Žemaičių kalnelyje. Dar daugiau jų, ne viena dešimtis, buvo Kunigiškių žvyro karjero vietoje rastame vadinamajame Palangos lobyje. Palangos lobyje jauniausia moneta buvo 1520 m. Vokiečių ordino magistro Alberto grašis, o tarp senesnių monetų – nemaža sauja prūsiškų šilingų, kaldintų Dancige, Torunėje, Elbinge ir Kionigsberge, kuriame Vokiečių ordino magistrai prūsiškus šilingus bei grašius kaldino savo vardu. XV–XVI a. sandūroje abiejų rūšių prūsiški šilingai Prūsijos piniginėje rinkoje kursavo lygia dalimi, be jokių apribojimų ir į palangiškių namų ūkį patekusi bet kuri iš minėtų monetų galėjo būti atnešta ir pamesta dvaro sodyboje kad ir po šimto metų nuo jų kaldinimo pradžios, nes Lietuvos gyventojai šias monetas kaip turtą saugojo ir kaip tikrus pinigus pripažino labai ilgai. Retsykiais jų pasitaiko rasti net XVII a. I ketvirtyje paslėptose ir lobiais pavirtusiose Lietuvos gyventojų santaupose.

Taip pat ilgai piniginėje rinkoje bei gyventojų namų ūkiuose funkcionavo lietuviški pusgrašiai, kaldinti Lietuvos didžiųjų kunigaikščių Aleksandro (6-8) ir Žygimanto (9) valdymo metu. Lietuvos gyventojų sudėti į puodelius ir užkasti jie randami kartu su XVII a. vidurio monetomis. Palangos lobyje buvo tik keli lietuviški Aleksandro bei Žygimanto pusgrašiai, užtat smulkučių lietuviškų Aleksandro denarų visa sauja. Dar keletą lietuviškų Aleksandro denarų palangiškiai XVI a. pradžioje kaip laukнešėlį pagal seną paprotį ir pagal krikščionišką mokymą išlydėdami artimuosius į amžinąjį gyvenimą, įdėjo į kapą. Archeologai tarp tyrinėto pastato liekanų lietuviškų Aleksandro denarų nerado. Matyt, jų atsargos dvaro pastatų statybos laiku Lietuvoje jau buvo išsekusios.

Lenkiškos vertės pusgrašiai, kurie už lietuviškus pusgrašius buvo penktadaliu pigesni, į Lietuvos pajūrį pateko kur kas vėliau. Palangos lobyje ir XVI a. pradžios palangiškių kapuose lenkiškos vertės monetų nerasta, nors Lenkijos ir Silezijos pinigų kalyklos tuo metu dirbo visu pajėgumu. Galima spėti, kad prie Palangos dvaro pastatų rasti Lenkijos karaliaus Jono Alberto pusgrašiai be datos (2, 3) bei Čekijos karaliaus Liudviko II Silezijoje, Svidnicos mieste kaldinti pusgrašiai (42, 43) į Žemaitiją bei pajūrį atklydo tuo metu, kai Lietuvos pinigų kalykla nedirbo, XVI a. 3 dešimtmečio pabaigoje – 4 dešimtmečio pradžioje, ir kartą atklydę lenkiš-

kos vertės pusgrašiai Lietuvoje užsibuvo ilgai, – jų randama net XVII a. vidurio lobiuose.

Livonijos konfederacijoje arba tiesiog Livonijoje XVI a. I pusėje savo pinigus kalė Dorpato (Tartu) vyskupas, Revelio (Talinas) miestas kartu su Livonijos ordino magistrais, Rygos miestas kartu su Livonijos ordino magistrais arba su Rygos arkivyskupu. Tartu, Taline ir Rygoje kaldintos monetos be jokių apribojimų kursavo ir Kuršo teritorijoje. Žemaičiai ir kiti Lietuvos gyventojai lankydavosi Rygos bei Kuršo miestų turguose ir iš ten nemažai livoniškų pinigų atkeliavo į Pakuršę. Pakuršė žymi kultūrinį arealą, buvusį ir tebesantį prie Kuršo ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, o vėliau ir Lietuvos valstybės sienos, nutolusi nuo jos atstumu, kurį maždaug per pusę dienos sukaria pėsčias ar vežimu važiuotas keleivis. Palangos miestelis, o vėliau miestas nėra išskirtinė šio kultūrinio arealo dalis. Beje, taip pat sėkmingai Palanga įsiterpia ir į Paprūsę arba Paprūsiją, – kultūrinį Lietuvos arealą greta buvusios Prūsijos valstybės bei Klaipėdos krašto. Iki šiol Palangoje tėra žinomos dvi rastos Livonijos monetos. Gretimame, už Šventosios upės buvusiame Elijos miestelyje livoniški pinigai sudaro maždaug trečdalį radinių. Seniausias Palangoje rastas livoniškas pinigėlis yra Tartu vyskupo Stodevešaro denaras be datos, įdėtas į XVI a. pradžios kapą, komplekte kartu su lietuviškais Aleksandro denarais. Antras Palangoje aptiktas livoniškas pinigas, – Talino Hermano fon Briugenėjaus 1540 m. šilingas (33), – Palangos dvaro teritorijoje surinktame XV a. II pusės – XVI a. I pusės monetų komplekte yra pati jauniausia moneta. Livoniški pinigai nei Lietuvoje, nei Žemaitijoje neužsibuvo, jie nuėjo į praeitį greičiau nei XVI a. 6–7 dešimtmečių sandūroje žlugo visa Livonijos konfederacija. Talino šilingas Palangoje pamestas tarp 1540–1550 m. Prie livoniško pinigo su išlygomis pridėjus lenkiškos vertės pinigėlius, galima teigti, jog Palangos dvaro teritorijoje palangiškiams iš rankų ar kapšų pinigėliai pradėjo byrėti nuo Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir Lenkijos karaliaus Žygimanto II Augusto valdymo pradžios.

Seniausiųjų monetų komplekto datavimui neturinčios įtakos, bet tyrinėtojus labiausiai intriguojančios monetos (45, 46) kol kas sąlyginai pavadintos vokiškomis. Nuo Lietuvos einant į V, Vokietijos kryptis rodo Baltijos jūros pakrantes už Prūsijos, – Lenkijos Pamarį, Daniją, – ir toliau vokiškas valstybėles Reino baseine. Ten galima tikėtis rasti kol kas neatpažintų monetų kaldinimo vietas ir sužinoti, kas iš Baltijos buvo išlipęs į krantą Palangoje. Pusgrašio dydžio užsieninę monetą palangiškiai galėjo paimti kaip tikrą pinigą ir, nesukdami galvos, įmesti į kapšą tarp įprastinių pusgrašių. Plačiojo grašio dydžio užsieninės monetos verte suabejota, ji perdurta ir kaip išvaizdus sidabrinis kabutis prikabinta prie merginos ar moters kaklo apvaros.

Valdant Žygimantui II Augustui, Lietuvoje, Vilniuje, vėl pradėta intensyviai kaldinti lietuviškos vertės pinigus. Jų Palangos dvaro teritorijoje rasta daugiausia. Tarp lietuviškų monetų vyrauja pusgrašiai (16–23) bei denarai (10–12), kaldinti 1546–1564 m., ir dvidenariai (13–15), kaldinti 1566–1570 m. Vėliau, po LDK ir Lenkijos karalystės unijos, lietuviškų monetų seriją pratęsia Vilniuje kaldinti ATR pinigai. Palangos dvaro teritorijoje rastas Stepono Batoro lietuviškas 1582 m. šilingas (24) ir Zigmanto III Vazos 1616 m. šilingas (25). XVII a. pradžios pamestų monetų seriją papildo Rygos Zigmanto III Vazos šilingai (34–37) ir baigia Prūsijos Georgo Vilhelmo 1622 m. Kionigsberge nukaldintas pusantrokas (26).

Apibendrinant radinius galima teigti, kad Palangos dvaro teritorijoje per maždaug 74 metus (nuo Zigmanto II Augusto valdymo pra-

džios 1548 m. iki 1622 m.) buvo pamestos 35 monetos. Vidutiniškai kas antri metai pamesta viena moneta, į pamestinių monetų serijos pabaigą kasmet buvo pametama po monetą. Per 7 metus (nuo 1616 iki 1622 m.) pamestos 6 monetos (5 šilingai ir vienas pusantrokas). 1639 m. į Lietuvos Metriką buvo įrašytas Palangos valsčiaus seniūno Vainos prašymas leisti Palangos dvaro sodybą perkelti į lauką, vadinamą Bertulaičiais, nes senąją dvaro sodybą užpustė smėlis. Išlaikant tokį patį gyvenimo intensyvumą, per 15 metų (nuo 1622 iki 1639 m.) Palangos dvaro teritorijoje turėjo būti pamesta dar 15 monetų, nes tuo metu Lietuvoje, Lenkijoje, Prūsijoje bei Rygoje buvo nukaldinta gausybė smulkių šilingų bei pusantrokų. Dvaro teritorijoje nė vienos iš jų nerasta, tad drąsiai galima teigti, jog dvaro teritorija buvo apleista vėliausiai apie 1625–1626 m. ir tuo baigiasi pirmasis palangiškių kultūrinės bei ūkinės veiklos tyrinėtoje teritorijoje tarpsnis.

Pirmajame veiklos tarpsnyje palangiškiai dvaro teritorijoje išmetė kaip netinkamą dar vieną laikinai vokiška įvardytą užsieninę šilingo dydžio monetą. Ši moneta kažkodėl labai papiktino palangiškius, jie įtarė ją esant klastote, perlaužė ir išmetė, gal net sutrypė į purvą, o jei netrypė, tai vis viena ši monetos dalis ilgą laiką buvo trypiama – monetoje iškalti vaizdiniai nudilę, nutrinti, vos įžiūrimi.

Numizmatinių radinių seriją tęsia 1748 m. Rusijoje nukaldinta denga (38). Rusijoje valdant Anai ir Elžbietai, 1730–1754 m. kaldintų varinių dengų ir poluškų (pusės ir ketvirčio kapeikos vertės), po vieną išmėtytų visoje Lietuvos teritorijoje, randama dažnai, bet jų patekimo į Lietuvą bei vaidmens vietinėje piniginėje rinkoje istorija išsamiai nėra aptarta. Manoma, kad poluškos ir dengos Lietuvoje paplito XVIII a. II pusėje. Jau minėtą Prūsijos 1622 m. pusantroką bei Rusijos 1748 m. dengą skiria 126 metai. Tai apytikris laikas, per kurį palangiškiai nugriautą bei smėliu užpustytą dvarvietę pamiršo ir apleistame, žmonių negyvenamame plote dešiniajame Rąžės krante, priešais bažnyčią, pradėjo laidoti savo mirusiuosius. 1780 ar kitais metais matininkas toje vietoje rado kapines ir pažymėjo jas 1781 m. nubraižytame Palangos valsčiaus ir Palangos miestelio plane. Palangiškių kapinėse pamestos monetos niekuo neišsiskiria iš kitų gretimų kaimų gyventojų ir miestelėnų tuo metu pamestų pinigų. Palangiškių turėti pinigai nėra labai įvairūs – vienas sudilęs lenkiškas varinis Augusto III trečiokas (5) ir 3 (gal 4) nudilusios bilioninės prūsiškos Frydricho II monetos (27–30), tarp kurių vienas metalinis skrituliukas tik primena monetą. Užtat ateiviai kapinaitėse paliko du įspūdingus radinius. Berlyne 1802 m. kaldintai Prūsijos Brandenburgo 3 pfenigų monetai ir 1807 m. kaldintai Saksonijos pusgrašio – 1/48 talerio monetai analogų Lietuvoje nerasta. Šias monetas Palangoje paliko su Prancūzijos imperatoriaus Napoleono I didžiąja armija į Rusiją žygiuojantys Prūsijos kariai.

Kitas palangiškių veiklos tyrinėtoje teritorijoje tarpsnis prasidėjo, kai Palangos dvaras tapo grafų Tiškevičių valda. Palangiškiai ar jų svečiai nebuvo labai išlaidūs. Apie XIX a. vidurį Tiškevičių pastatyto Kurhauzo aplinkoje pamestos tik dvi monetos, – prūsiškas 1822 m. pusgrašis (32) ir rusiška 1853 m. poluška (39). Maždaug XX a. pradžioje ten pat žemėn nukrito kitos dvi monetos – nudilusios Rusijos 15 kapeikų (40) ir Rusijai pavaldžios Suomijos 1886 m. 5 pennia (44).

Lost Coins in the Vicinity of Kurhauzas in Palanga

In 2016, a survey on the S side of Kurhauzas on the grounds of Palanga Manor in Palanga yielded 47 isolated mid-15th–late 19th-century

coins lost throughout the investigated area. They have allowed the activities of Palanga residents at this location to be separated into three separate stages. The oldest discovered coin is a dateless shilling minted in Danzig (Pol. Gdańsk) in the name of King Casimir of Poland. Lithuanian halfgroats minted by Grand Dukes Alexander and Žygimantas of Lithuania were circulating during that period (up until the first quarter of the 17th-century). Polish halfgroats, which were a fifth cheaper than Lithuanian halfgroats, were brought to the Lithuanian coast in the late 1520s–early 1530s. 35 coins were lost on the grounds of Palanga Manor over roughly 74 years (from the beginning of the reign of Sigismund II August in 1548 to 1622). Their analysis allows one to state that the manor's grounds were abandoned circa 1625–1626 at the latest.

The next stage in the location's use is connected with the cemetery that existed there, at which time isolated Russian and Prussian coins were lost. No analogies have been found in Lithuania of the Prussian-Brandenburg three pfennig coins minted in Berlin in 1802 and the 1807 Saxony halfgroat–1/48 thaler. These coins were left at Palanga by Prussian soldiers marching into Russia with Napoleon's Grande Armée. In the last stage, four Russian coins were lost during its ownership by the Tiškevičius family.

Eduardas Remecas

Jomantų monetų lobis (1661/2015)

Lobis rastas Jomantų k., Telšių r. remontuojant namą – nuardant grindis ir po jomis buvusią molinę aslą. Apie 15–20 cm gylyje po asla rastas lobis 2015 m. balandžio 1 d. perduotas Kultūros paveldo departamentui, o 2017 m. birželio 26 d. – Lietuvos nacionaliniam muziejui. Lobį sudarė 660 monetų, sudėtų į molinį indą – gertuvę. Indas cilindro formos, su dviem auselėm, dengtas žalia glazūra. Viršutinė gertuvės dalis ir viena auselė nuskelta. Išlikusio indo aukštis – 13 cm, skersmuo – 7,5 cm.

Didžiąją lobio dalį sudaro 1,5 grašio monetos – 627 vienetai. Prie šių monetų galima priskirti ir tokią pačią vertę turėjusias Švedijos eres (2 vienetai) bei Pomeranijos grašius (2 vienetai). Lobyje taip pat rasta grašių (7 vienetai), 6 grašių (5 vienetai), ortų (18 grašių) (9 vienetai), talerių (6 vienetai) ir auksinių monetų – dukatų (2 vienetai). Šio lobio monetų sudėtis atitinka kitus to meto Lietuvoje rastus lobius. Ankstyviausia lobio moneta – 1611 m., vėlyviausia – 1661 m. Po valymo dalies monetų datos bus patikslintos.

Pagal 1660 m. dukatų ir talerių kursą bendra lobio vertė yra 2045 grašiai arba 11,3 dukato (dukatas = 180 grašių, taleris = 90 grašių). Lobyje paslėpta pinigų suma buvo didelės vertės.

1. *Elbingas. Gustavas II Adolfas. 1,5 grašio. 1629; 1630 (6); 1631 (3); 1632 (4); 163... m. (2) (Iš viso 16 vienetų).*
2. *Elbingas. Gustavas II Adolfas. Grašis. 1629; 1630 m.*
3. *Elbingas. Karolis X Gustavas. 6 grašiai. 1658 m.*
4. *Gdanskas. Zigmantas III Vaza. Ortas. 1616 m. (2 vienetai).*
5. *Gdanskas. Zigmantas III Vaza. Grašis. 1625 m.*
6. *Ispanijos Nyderlandai. Brabantas. Albertas ir Izabelė (1599–1621). Patagonas. Be datos. Antverpenas.*
7. *Ispanijos Nyderlandai. Brabantas. Pilypas IV. Patagonas. 1624 m. Antverpenas.*
8. *Ispanijos Nyderlandai. Brabantas. Pilypas IV. Patagonas. 1654 m. Antverpenas.*
9. *Jungtinių Nyderlandų provincija. Geldernas. Dukatas. 1653 m.*